

*В.Ю. Годлевська*

## **ІСПАНІЯ: ПЕРЕХІД ВІД АВТОРИТАРИЗМУ ДО ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ (1975-1982 рр.). ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Закономірності та особливості розвитку післяфранкістської Іспанії, її переходу до повноцінної демократії віддзеркалені насамперед у різних документальних джерелах. Перша група матеріалів стосується демократичної інституційної еволюції франкістського режиму, яка припадає на початок 60-х-середину 70-х рр. ХХ ст. Це, насамперед, органічний закон від 1967 р. та ряд інших про розширення повноважень парламенту та обмеження прав глави держави, нову систему представництва у виборних органах, лібералізацію економіки, політику десаррольїзму тощо.<sup>1</sup> Їх аналіз дозволяє стверджувати, що мирний і в цілому безболісний характер іспанської демократизації спричинений поступовою демократичною трансформацією франкізму в останній період його функціонування.

Наступна група джерел стосується соціально-економічного та політичного становища іспанської держави після смерті фундатора авторитарного режиму Ф.Франко Баамонде. Вона відкривається політичним заповітом каудильйо, який має швидше символічне, аніж практичне значення.<sup>2</sup> Найпринциповішої ваги набирають у цьому контексті закон про політичну реформу та пакт Монклоа. Пакт – це угода, підписана у 1977 р. урядом, представниками кортесів та всіма політичними партіями (як правими, так і лівими) про стратегію будівництва демократичного суспільства в Іспанії.<sup>3</sup> Унікальний своєю історичною та політичною значущістю цей документ може слугувати прикладом розв'язання проблем посттоталітарного періоду у державах, що виникли на теренах колишнього СРСР.

Пакт Монклоа складається з двох окремих документів: 1) програми оздоровлення і економічної реформи та 2) програми діяльності політичних та юридичних інституцій. Сторони визначили рамки, сфери та рамки реформаторської політики, які стосувались монетарних та фіскальних заходів, соціального страхування, зайнятості, прерогатив автономій (Каталонії, Галісії, Країни Басків), діяльності політичних та громадських організацій, органів місцевого самоуправління тощо.<sup>4</sup> Досвід іспанської демократизації свідчить про те, що її успіх багато в чому залежав від мистецтва компромісів, що допомагало консолідувати суспільство. Найвищу ціну за мирний перехід до демократії заплатили іспанські комуністи: підпис під пактом Монклоа коштував їм повної саморуйнації. Очевидною є практична цінність іспанського досвіду демократизації для українських реалій.

Окрему групу матеріалів складають статистичні дані: результати референдумів 1976 та 1978 рр. на підтримку Закону про політичну реформу та проекту Конституції, парламентських виборів 1977, 1979 та 1982 років, динаміка росту ВВП, зарплатні тощо.<sup>5</sup>

Специфіку розвитку післяфранкістської Іспанії допомагає зрозуміти знайомство з дослідженнями іспанських науковців. Перш за все, – це праці Амандо де Мігеля та Ф. Ортіса, що видані російською мовою.<sup>6</sup> Амандо де Мігель вбачає причину мирного та поступового переходу іспанського суспільства до демократії в авторитарній сутності франкістського режиму, його перманентній еволюції в сторону демократизації. О.Ф.Ортіс подає складну палітру політизації післяфранкістської Іспанії, можливі альтернативи її розвитку, роль соратників Ф. Франко у формуванні національного консенсусу.

В ряді інших праць іспанських науковців простежується значна полярність поглядів на досліджувану нами проблематику. Проте всі автори заперечують фашистську сутність франкізму і наголошують на взаємозалежності та спадковості франкістської та післяфранкістської Іспанії.<sup>7</sup>

Проблематика іспанської демократизації не стала ще предметом наукових розвідок у вітчизняній історіографії. Варто зауважити, що українська іспаністика здійснює свої перші кроки. Така галузь історіографії була монополізована радянським центром, тут існували установи, відділи, школи, провідні фахівці, що здійснили репрезентативну фактологічну роботу в царині вивчення історії франкістської та післяфранкістської Іспанії.

Наукова іспаністика у колишньому СРСР зародилась в 30-х роках. Історична література про франкізм та постфранкізм значна, і кількість її зростатиме у зв'язку з інтересом до унікального іспанського варіанту демократизації. Серед представників радянської та російської іспаністики слід виділити праці академіка І.М. Майського, С.П. Пожарської, Х. Вісенса, Х. Гарсія, Л.В. Пономарьової, В.В. Кулешевої, Т.М. Баранової, Л.І. Лук'янової, М.Т. Мещерякова, О.А. Сагомоняна та інших.<sup>8</sup> Кожен із них вніс вагому частку в розробку окремих проблем франкістської та післяфранкістської Іспанії, її соціально-економічного та політичного розвитку. Завдяки їм молода українська іспаністика дістала опору на серйозну фактологічну базу.

Перш за все питання історії післяфранкістської Іспанії і, зокрема, особливостей становлення парламентського демократичного ладу висвітлені в ряді загальних комплексних робіт російської історіографії.<sup>9</sup> Не викликає заперечень фактологічний аспект таких досліджень стосовно історії Іспанії після 1975 р.. У цих фундаментальних дослідженнях вивчається процес становлення представницької демократії в Іспанії, відновлення та діяльність різних політичних партій і найбільше увага дослідників зосереджена на функціонуванні Іспанської компартії, яка на їх думку, пропонувала найбільш прогресивний шлях розвитку Іспанії після 1975 р.. Маємо приклад застосування старих наукових підходів в інтерпретації фактів, адже відомо, що ІКП закликала до радикального розриву з франкізмом, що неминуче спричинило б нову громадянську війну в Іспанії. Отже, автори, у зв'язку з відомими причинами сповідували марксистсько-ленінську методологію, звідси – інтерпретація ними франкізму як фашистського тоталітарного режиму. Таке винятково ідеологічне визначення франкістської системи, що було започатковане ще у 40-х роках ХХ століття, не дозволило догматикам в'янути автентичні причини та специфіку іспанського демократичного переходу.

С.П.Пожарській, професору, доктору історичних наук, належить провідне місце у розві іспаністики як у колишньому СРСР, так і нині у Росії. Коло її наукових інтересів і науковий доробок розлогі. Це – проблеми зовнішньополітичної діяльності франкістського режиму, його політичних та економічних засад, генезису, ролі та місця фаланги в іспанському суспільстві і, нарешті, створення політичного портрету та життєпису Ф.Франко.<sup>10</sup>

Для нас найбільший інтерес складає історичний портрет Ф. Франко, поданий С.П.Пожарською в 90-х роках. Її оцінки ролі та місця цього неординарного іспанського військового та політичного діяча зазнали значної еволюції, вони не містять відповідної упередженості і мають об'єктивний характер. Більше того, авторка надає ролі Ф. Франко навіть месіанського звучання і вважає, що специфіка іспанської демократизації спричинена значною мірою діяльністю Ф. Франко.

Особливе місце займають праці російських дослідників Д.А. Фадеева та С.М. Хенкіна.<sup>11-12</sup> Так, нам видається, продуктивною методика порівняльного аналізу прикметних ознак авторитаризму і тоталітаризму, що її запропонував Фадеев Д.А. На його думку, перехід від авторитаризму до демократії потребує перш за все змін в політичній системі. Підтвердження цього маємо в Іспанії.

Дослідження Хенкіна С.М. написані з позиції найновіших методологічних засад. У цьому їх перша найвагоміша значущість. Інша цінність робіт московського дослідника полягає у комплексному аналізі передумов, ходу та етапів становлення демократії в Іспанії, показові партійно-політичної боротьби на перехідному етапі, формування консенсусу між політичними силами.

Підсумовуючи історіографічний огляд, зазначимо, що нагромаджений документальний та теоретичний матеріал дозволяє узагальнити історичний досвід демократизації по-іспанськи і тим самим заповнити існуючу наукову прогалину у вітчизняній іспаністиці.

## ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Jose Manuel Sabin Rodriguez. La dictadura franquista (1936-1975). Textos y documentos.-Madrid,1997.-p.54, 77-84, 101-114,186-192, 382-388; 2. Testamento politico del general Franco.-ABC, viernes, 21 de noviembre de 1975.- p.1.; 3. Los Pactos de ia Moncloa.-Madrid, Presidencia del Gobierno Coleccion Informe, num.17,1977; Ley 1)1977, de 4 de enero, para la reforma politica.- Transicion politica y consolidacion democratica. Espana (1975-1986).- Madrid, 1992.-p.471-472.; 4. Los Pactos de la Moncloa.- Transicion politica.- p.483-487; 5. Alvaro Soto. La transicion a la democracia. Espana, 1975-1982.-Madrid, 1998. - p.194-203. 6. Амандо де Мигель. 40 миллионов испанцев 40 лет спустя.- Москва, 1985; Орпис А.Ф. Розрыв или реформа: выбор испанских демократов. // Кентавр.-1993.-№3; 7. Cierva R. de la, Vilar S. Pro y contra Franco.-Barcelona.-1985; Garcia Escudero, Jose Maria. Historia politica de las dos Espanas. Tomo 3-4.-Madrid-1976; Montalban Manuel Varques. Los demonios familiares de Franco.-Barcelona.-1979; Menendez Pidal Ramon. Los espanoles en la historia.- Madrid.-1982; Ruiz David. La dictadura franquista. 1939-1975.- Oviedo.-1978; Esteban Jorge de y Guerra Luis Lopes. Las crisis del Estado franquista.- Barsezona.-1977; Cierva R. de la. La Transformacion de Espana.- Madrid, 1997; Alvaro Soto. La Transicion a la democracia. Espana, 1975-1982-Madrid,1998; Transicion politica y consolidacion democratica. Espana (1975-1986).-Madrid, 1992.; 8. Майский И.М. Испания. 1808-1917. Исторический очерк.-М.-1957; Висенс Хуан. Записи по истории франкистского режима // Проблемы испанской истории.1979-М.-1979; Гарсиа Хосе. Испания XX века.-М.-1967; Испания. 1918-1972 гг. Исторический очерк.-М.-1975; Пономарёва Л.В. Испанский католицизм XX века.- М.-1989; Авилова А.В., Веденяпин Я.С. Экономика Испании.- М.-1978; Хенкин С. М. демократии /.-М.-1993; Понеделко Г.Н. Государство в экономике Испании: взгляд в прошлое и современность.-М.-1991; Кулешова В.В. Проблемы Испании в политической публицистике Рамиро де Маэсту 1896-1936 гг. Из истории испанской консервативной общественно-политической мысли //Проблемы Испанской истории. 1979.-М.-1979; Мецержков М.Т. Испания в огне. - М.-1971; Баранова Т.Н., Лукьянова Л.И. Испания: истоки и современные тенденции оппозиционного движения.-М.-1977; Сагомоян А.А. Партизанская борьба в Испании в 1940-е годы. Новые архивные материалы //Новая и новейшая история.-1966.-№1.-С.230-234. 9. Современная Испания. -М.-1983; Красиков А. Испания и мировая политика. Полвека дипломатической истории.-М.-1989; Пономарёва Л.В. Испанский католицизм XX века.-М.-1989. 10. Пожарская С.П. Тайная дипломатия Мадрида /внешняя политика Испании в годы второй мировой войны./.- 1971; Ї ж. От 18 июля 1936-долгий путь.-Мю-1977; Ї ж. Франкизм как испанская разновидность фашистской государственности // Фашизм и антидемократические режимы в Европе.-М-1981.-С..47-63; Ї ж. Испания и США: Внешняя политика и общество. 1936-1876.-М.-1982; Ї ж. Генералиссимус Франко и его время. //Новая и новейшая история.-1990.-№ 6.-С. 164—185; Ї ж. Думал ли Франко о будущем? // Проблемы испанской истории. 1992-М.—1992.-С. 5-15; Ї ж. Фашистская фаланга в Испании //Новая и новейшая история.-1972.- №5.-С. 103-115; 1973.-№1.-С. 120-134. 11. Фадеев Д.А. От авторитаризма к демократии: закономерности переходного периода. //Политические исследования.- 1992.-№ 1/2.-С.117-123; Його ж. Опыт политики переходного периода. Испания после Франко// Политические исследования.-1991.-№ 5.- С. 121-127; Хенкин С.М. Испания: время перемен.-М.-1986; Його ж. Испания после диктатуры (социально-политические проблемы перехода к демократии).-М.-1993; Його ж. От авторитаризма к демократии. Опыт перехода (Испания, страны Восточной Европы)// Социальные идеалы и политика в меняющемся мире.-М.-1992. 12. Гонсалес Ф. Нет магической формулы реформ //Латинская Америка.-1991.-№2.-С.-8; Стрижевская Ю. Переход от авторитарных режимов //Общественные науки и современность.-1992.-№ 5.- С. 145-151; Старостина Е. Политическая культура Испании. Соотношение традиционных и новых элементов//Мировая экономика и международные отношения.-1994.-№ 2.- С. 114 -122; Черкасова Е. Испания: переход к демократии и национальный вопрос. //Мировая экономика и международные отношения.-19- №4.-С.121-127; Филлипов Б. От авторитаризма к демократии: испанский путь // История. Приложение к газете. Первое сентября.-1997.- январь.-№ 4.-С.1-3.